

MUZEUM GEOLOGICZNE

Urszula Mazurkiewicz, Ewa Koszowska, Alfred Uchman

Muzeum Geologiczne ING UJ posiada jeden z najstarszych zbiorów, gromadzony co najmniej od 1782 r. Za czasów Jana Jaśkiewicza, profesora Katedry Historii Naturalnej (1782–1787), powstał Gabinet Historii Naturalnej, a w jego obrębie muzeum mineralogiczne, gromadzące głównie zbiory z podróży naukowych założyciela, a także kolekcje ofiarowane przez Hugona Kołłątaja i biskupa Michała Poniatowskiego. Pomieszczenia muzeum znajdowały się w budynku Collegium Physicum przy ul. św. Anny 6 i tam, wraz z Gabinetem Geologicznym UJ, pozostawało przez 180 lat, tj. od roku 1782 do 1962. Prace remontowe i urządzenie sal muzealnych ukończono wiosną 1787 r. Okazy przyrodnicze rozmieszczono w szafach specjalnie w tym celu sprowadzonych z Warszawy. Następcą Jana Jaśkiewicza, Franciszek

Scheidt, po objęciu stanowiska profesora sprawował opiekę nad zbiorami przyrodniczymi i stale je uzupełniał. W latach 1830–1857 władze uniwersyteckie otaczały zbiory muzealne dużą troską, na ich gromadzenie przeznaczano też większość funduszy przyznawanych Katedrze.

W XIX w. zbiory mineralogiczno-geologiczne UJ były w Krakowie jedynymi dostępnymi dla szerszej publiczności. Z tego też względu władze uniwersyteckie starały się wyposażyć muzeum w możliwie efektowne okazy. Znaczna część zbiorów pochodziła z zakupów w zagranicznych magazynach i kantorach mineralogicznych, m.in. w Heidelbergu, Bonn i Genewie. W związku ze stałym powiększaniem się zbiorów konieczne stało się nowe urządzenie Gabinetu Geologicznego. W połowie XIX w. powstały, według projektu architekta miejskiego Karola Kremiera i wskazówek profesora Ludwika Zejsznera, dwukondygnacyjne szafy z galerijką, pozwalające na pełne wykorzystanie bardzo wysokiej sali.

W kwietniu 1886 r. nastąpiło rozdzielenie katedr Mineralogii i Geologii. Zakład Geologii przyjął nazwę Gabinet Geologiczny i, wraz ze zbiorami, pozostał w Collegium Physicum na I piętrze. Tutaj znajdowały się cztery duże sale, z których każda posiadała dwupoziomową obudowę na zbiory muzealne, z galerijkami na dwóch trzecich wysokości ścian. Sale urządzono, wzorując się na sali pierwszej, w której szafy sporządzono według projektu L. Zejsznera i K. Kremiera z 1852 r. Jedną z sal przeznaczono na muzeum, umieszczając w niej największe eksponaty, m.in. czaszkę mamuta, szkielety łosi kopalnych oraz czaszki nosorożców. W momencie wyodrębnienia Gabinetu Geologicznego przejęte kolekcje geologiczne, petrograficzne i paleontologiczne liczyły około 10 000 okazów. Po 40 latach kierowania Gabinetem przez profesora Władysława Szajnochę liczba zinwentaryzowanych i opracowanych okazów sięgnęła 40 000.

W czasie II wojny światowej zbiory Gabinetu Geologicznego nie doznały szczególnego uszczerbku, gdyż w pomieszczeniach Gabinetu mieściła się placówka Institut für Deutsche Ostarbeit, w której Niemcy urządzili wystawę bogactw mineralnych okupowanych obszarów Polski.

Z końcem 1962 r. katedry Geologii i Mineralogii przeniosły się do nowego gmachu przy ul. Oleandry 2a. Muzeum Geologiczne otrzymało specjalnie przystosowany do potrzeb muzealnych pawilon na I piętrze budynku. Organizacja Muzeum, urządzanie wystaw i inwentaryzacja zbiorów nabrały tempa pod koniec 1973 r., gdy pojawiła się możliwość zatrudnienia pracownika zajmującego się wyłącznie tymi pracami. Funkcję tę pełniła początkowo kustosz Antonina Dylewska, w latach 1974–1983 mgr Zofia Unrugowa, do 2006 r. mgr Urszula Mazurkiewicz, a obecnie mgr Jolanta Gruza. Powstała księga inwentarzowa i spisy szczegółowe kolekcji. Opublikowano prace na temat niektórych kolekcji. Okazy są przechowywane w szufladach w sali muzealnej, a część znajduje się w skrzyniach w magazynie w piwnicach.

Zbiory Muzeum Geologicznego ING UJ to około 200 kolekcji (blisko 15 500 okazów), głównie skamieniałości, 16 000 okazów mineralogicznych oraz 27 kolekcji szlifów, będących najczęściej materiałem uzupełniającym do kolekcji materiału

skalnego. Przeważająca część zbiorów to „archiwalia”, czyli stare okazy, mające głównie wartość historyczną. Najstarsze zachowane okazy składają się na zbiór mineralów, skał i skamieniałości zakupiony przez Gabinet Mineralogiczny w 1810 r. od Baltazara Hacqueta, piastującego wcześniej Katedrę Historii Naturalnej, a wtedy ustępującego i przenoszącego się na ostatnie lata życia do Wiednia. Zbiór ten obejmował 3352 okazy mineralów, 361 skał i 379 skamieniałości — łącznie 4092 okazy, które częściowo zachowały się do dziś. W Muzeum Geologicznym zinventaryzowano 228 okazów skamieniałości spośród 379. Pozostałe uległy zniszczeniu lub zaginięciu. Cały zbiór pochodzi z Europy, szczególnie zachodniej. Kolekcja jest dość zróżnicowana pod względem systematyki. Są to głównie przedstawiciele bezkręgowców, a najliczniejszą grupę stanowią *Mollusca* (*Gastropoda*). Kręgowce są reprezentowane przez ryby eoceńskie z trzeciorzędowych wapieni płytowych z Monte Bolca koło Werony, zakupione przez B. Hacqueta we Włoszech w 1799 r. Dokładny opis tych okazów sporządził W. Szajnocha. Okazy mineralogiczne zbioru B. Hacqueta zachowały się częściowo, w ilości 1407 sztuk.

Muzeum posiada kilkanaście kolekcji Alojzego Altha, profesora mineralogii UJ w latach 1862–1886. Inwentaryzację jego zbiorów ułatwił wydany w 1884 r. katalog kolekcji. Okazy pochodzą głównie z Podola, Bukowiny, Galicji Wschodniej oraz okręgu krakowskiego. To przede wszystkim fauna bezkręgowców z paleozoiku i mezozoiku, zwłaszcza jury. Zinventaryzowano ok. 2600 okazów. A. Alth jest również współautorem wielu innych kolekcji archiwalnych, np. zbioru podolskiego (wraz z W. Szajnochą, T. Wiśniowskim, F. Bieniaszem i innymi).

Najliczniejszym z „archiwaliów” jest zbiór paleontologiczny. Dokonano tu inwentaryzacji ponad 4000 okazów, które zgrupowano w 55 kolekcjach, uwzględniając wiek i systematykę. Jest to bardzo bogaty zbiór, powstały w XIX w., przede wszystkim z zakupów dokonywanych w magazynach mineralogicznych i geologicznych, głównie w Bonn u Krantza (1852, 1869, 1873) oraz w Heidelbergu (1863). Wiele okazów pochodzi z kolekcji osób pracujących lub związanych z uniwersytetem, jak: Alojzy Alth, Józef Grzybowski, Ludwik Zejszner (1865), Władysław Szajnocha (1899), J. Baran (1886) i wielu innych. Są też okazy podarowane przez osoby prywatne lub instytucje, np. Stanisława Gąsiorowskiego (1889), F. Miquela (1899), Jerzego Smoleńskiego (1908), Stanisława Jerzego Zaręcznego (1878), Instytut Geologiczny w Wiedniu (1857). Kolekcje te zawierają faunę z różnych stron świata. Okazy z tego zbioru są często wypożyczane i stanowią doskonały materiał dydaktyczny. Stary zbiór stratygraficzny liczy obecnie ok. 1100 okazów, które pochodzą z tych samych źródeł co zbiór paleontologiczny. Wśród „archiwaliów” znajdują się również kolekcje mikrofauny Józefa Grzybowskiego (z okolic Krosna), Stanisława Olszewskiego (kreda okolic Lwowa) oraz Kazimierza Wójcika (rejon Przemyśla).

Do najstarszych kolekcji działu mineralogicznego należy zbiór Michała Soltyka, dziekana Kapituły Krakowskiej, darowany UJ w 1814 r. Obejmował on pierwotnie 2863 pozycje inwentarzowe. Był kolejno pomniejszany: w pierwszym rzędzie o kolekcję kamieni szlachetnych, zwróconą po procesie rodzinie ofiarodawcy,

a następnie o inne pozycje przekazywane innym muzeom i włączane do innych kolekcji. W księdze inwentarzowej z 1932 r. zbiór M. Sołtyka obejmuje już tylko 97 pozycji, ale w wielu przypadkach pod jedną pozycją mieści się kilka lub nawet kilkanaście okazów. Pomimo rozproszenia zachowana do dziś kolekcja jest jedną z najpiękniejszych, a to ze względu na walory estetyczne, które ukazują jednostronnie wypolerowaną powierzchnię większości minerałów. Pod względem mineralogicznym kolekcja nie jest zbyt zróżnicowana: występują w niej bowiem głównie minerały z grupy kwarcu: kwarcze górskie, ametysty, chalcedony, opale, agaty i jaspisy. Znacznie rzadziej reprezentowane są fluoryt, bursztyn i kalcyt. Najpiękniejsza i najcenniejsza część tej kolekcji, obejmująca wyroby z fluorytu i kwarcu górskiego (wazy, posążki itp.), znajduje się obecnie w depozycie w Muzeum UJ (Collegium Maius).

Do najciekawszych, zarówno pod względem mineralogicznym, jak i historycznym, należy kolekcja Ignacego Domeyki, jednego z najbardziej znanych poza granicami kraju mineralogów. W jej skład wchodzi 52 okazy minerałów (głównie kruszcowych), pochodzących ze złóż chilijskich i boliwijskich. Część z nich została przesłana uniwersytetowi w latach 1853 i 1872 przez ofiarodawcę, natomiast ostatnia partia została ofiarowana osobiście w 1884 r. W skład kolekcji wchodzi takie rzadkości mineralogiczne jak: schwarzenbergit, toconalit, iodargyryt, kroehnkite, hermesyt, algodonit i domeykit. Ten ostatni, arsenek miedzi odkryty przez Domeykę w 1844 r. w Copiapo i Coquimbo (Chile), został nazwany w 1845 r. przez Haidingera na cześć odkrywcy. Wartość mineralogiczną kolekcji podnoszą dołączone do okazów metryczki osobiście zredagowane przez Ignacego Domeykę, a często również wyniki analiz chemicznych przez niego wykonanych.

W latach 1857–1860 Victor Zepharovich skompletował z wybranych okazów muzealnych pochodzących z różnych stron świata zbiór terminologiczny demonstrujący różne własności fizyczne minerałów: typowe pokroje (postacie) krystalograficzne w ramach poszczególnych układów krystalograficznych, zbliżniaczenia, typy wrostków oraz barwę, połysk, przełam, twardość i inne. Pierwotnie zbiór obejmował 889 okazów, w tym 100 z grupy „kryształów luźnych” osadzonych na podstawkach z kości. Do dnia dzisiejszego zachowało się kilkadziesiąt okazów, a sam zbiór jest pomocny jako materiał porównawczy w badaniach morfologii kryształów i w nauczaniu krystalografii.

W 1982 r. zbiory poszerzyły się o kolekcję mineralogiczną Czesława Harańczyka. W jej skład wchodzi minerały (43 okazy) przywiezione z licznych podróży, między innymi: bizmutowy tantalit i kasyteryt z Ugandy, topazy z Nigerii, pirochlor z Tanzanii, szmaragdy z Kolumbii, siarka rodzima z Sumatry i senarmontyt z Algierii. Najcenniejszymi w kolekcji są, przechowywane w Zakładzie Mineralogii, okazy dwóch nowych minerałów z grupy siarczków Ge — polkowicytu i morozewicytu, odkrytych przez Cz. Harańczyka w 1975 r. w lubińskim złożu miedzi. Z obszaru Polski do ciekawych należą także: brunckit (skrytokrystaliczna odmiana ZnS), jordanit i gratonit z Olkusza, tetradymit i tellurobizmut z wierceń w Ryczowie oraz gahnit z Przecznicy.

Pracownicy Instytutu Nauk Geologicznych na spotkaniu towarzyskim w Muzeum Geologicznym, pod koniec lat 90. ubiegłego wieku

Staff of the Institute of Geological Sciences at a party in Geological Museum, 1990s

Muzeum przechowuje i prowadzi inwentaryzację kolekcji stanowiących materiał dokumentacyjny do wykonywanych prac naukowych. Z uwagi na dydaktyczny charakter Muzeum wszystkie ekspozycje są podporządkowane programowi studiów i mają stały charakter. Ekspozycje czasowe organizowane są z okazji odbywających się konferencji i sympozjów naukowych.

Ekspozycje stałe o charakterze dydaktycznym, oparte na zbiorach zarówno historycznych, jak i bieżących, to: „Mineralogia”, „Geologia dynamiczna” oraz „Geologia historyczna”. Na szczególną uwagę zasługują dwie unikatowe w skali światowej ekspozycje autorskie: „Struktury sedimentacyjne” (*coll.* Stanisław Dżułyński) oraz „Skamieniałości śladowe” (*coll.* Marian Książkiewicz). Pierwsza z nich została zebrana w ciągu 20 lat przez profesora Stanisława Dżułyńskiego, a obejmuje struktury sedimentacyjne, m.in. po raz pierwszy opisane i zinterpretowane przez autora kolekcji i jego współpracowników. Okazy pochodzą głównie ze skał fliszowych, powstałych w wyniku działalności prądów zawieszinowych. Zbiór został ułożony według dominujących czynników genetycznych, które miały doprowadzić do powstania określonych struktur. Struktury te są zestawione z ich odpowiednikami eksperymentalnymi, wytworzonymi przez doświadczalne prądy zawieszinowe

w zbiornikach laboratoryjnych, w których uprzednio została osadzona warstwa ilasta lub mułowa.

Druga kolekcja, największy na świecie zbiór fliszowych skamieniałości śladowych, została zgromadzona przez profesora Mariana Książkiewicza w ciągu kilkudziesięciu lat jego pracy naukowej. Kolekcja ta zawiera 1840 okazów pochodzących prawie wyłącznie z polskich Karpat fliszowych. W wyniku rewizji ichnotaksonomicznej (A. Uchman, 1998) stwierdzono występowanie 116 gatunków, należących do 55 ichnorodzajów. Stała wystawa zawiera reprezentatywne okazy wraz z 74 holotypami. Pozostałe okazy znajdują się w magazynie. Kolekcja prof. M. Książkiewicza jest uzupełniona okazami innych skamieniałości śladowych, w tym holotypami nowych ichnotaksonów. Część z nich pochodzi spoza Karpat, z różnowiekowych formacji geologicznych różnych krajów. Muzeum gromadzi także okazy skamieniałości śladowych, będące dokumentacją publikacji pracowników ING UJ.